

LOŠKA MEŠČANSKA ARHITEKTURA S POSEBNIM OZIROM
NA LESENO GRADIVO IN RAZMIŠLJANJE O NJEJ

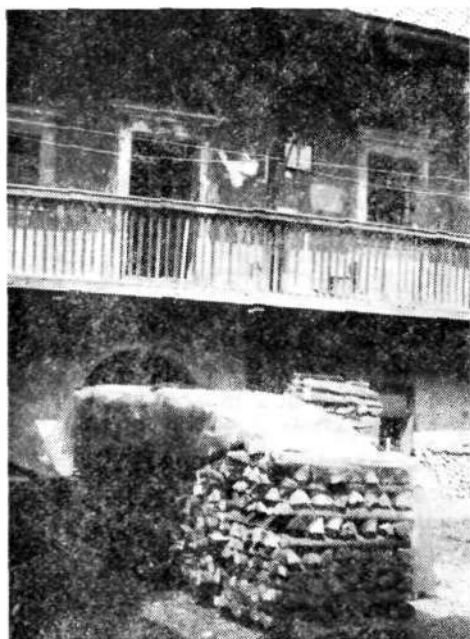
S pričujočim prispevkom bi rad arhivsko podprl nekatera izvajanja C. Avgušтина v zadnjih Loških razgledih »Les kot gradivo v meščanski arhitekturi Škofje Loke«. Ob tem sem se spomnil na več stvari, mogoče tudi dvomljivih, pa sem jih v nadaljevanju vključil v pričujoči sestavek.

Santoninov popotni dnevnik iz leta 1486 navaja v Loki 250 zidanih, s škodlami kritih hiš.¹ Potres leta 1511 in poznejša urbanizacija sta število hiš znotraj obzidja zmanjšala, hiše pa so postale večje in uglednejše. V zvezi z leseno gradnjo se bom pomudil pri nekaterih arhivskih virih. Franciscejski kataster iz leta 1827 in stare zemljiške knjige od druge polovice 18. stoletja naprej navajajo v Loki 126—128 hiš.² Franciscejski kataster pravi, da so »hiše povečini zidane, krite pa skoraj vse s škodlami. Več jih je enonadstropnih. Hiše v predmestjih so povečini zgrajene iz lesa ali samo delno iz trdnega gradiva. Večina gospodarskih poslopij, od katerih jih je mnogo zunaj mesta, je iz lesa.³ Na karti nam pokaže kataster v Mestu v strnjenem delu hiš le eno leseno stavbo, to je mestni Komun, danes je na tem mestu vhodni del v samopostrežno trgovino na Placu (Mestni trg). Vse druge lesene stavbe znotraj obzidja so bila gospodarska poslopja.

Zanimivo je, da je kataster štel za zidane vse le delno zidane hiše, saj je na Lontrku še danes nekaj takih stavb: Grohcova (Spodnji trg 22), Kvedrova (Spodnji trg 24) in Žebbljarjeva (Spodnji trg 11). Pri teh stavbah so še danes le glavni deli zidani, veže, kuhinje, veliko pa je še lesenih sten, posebno v nadstropjih. »Placar« in »Lontrčan« sta raje stanovala v zidanih hišah kot pa v lesenih, ki so bile od nekdaj manj ugledne, kar se ponekod izraža še danes v odporu do montažne gradnje. Drugi motiv v prid zidani stavbi pa je bil stalen pritisk gosposke, da odpravijo lesene dele stavb zaradi pogostih požarov.

Še boljši vir za dokazovanje lesenega gradiva je zemljiška knjiga iz leta okrog 1840.⁴ V njej so posamezni opisi hiš po prostorih in nadstropjih. Kot leseno omenja le pritlično hišo pri cerkvi, danes Cankarjev trg 5. Mnogo hiš na Placu je bilo po teh opisih še enonadstropnih: Papa (Mestni trg 4), Zofkež (Mestni trg 3), Homan (sedanji del župnišča, Cankarjev trg 13), Plantarič (Mestni trg 40), Hafner (Mestni trg 30). Na Lontrku se omenja še precej pritličnih hiš brez nadstropja, ki ga sicer zemljiška knjiga vedno razločno opisuje. Te pritlične hiše so imele zgornjo vežo in kamro, sobo na vrhu, zgoraj eno sobo in kuhinjo itd., kakor se je pisec izražal v opisih in je dejansko šlo le za podstrešno stanovanje, brez zunaj vidnega nadstropja.

Najboljši vir za dokaz lesene gradnje pa so načrti adaptacij loških hiš od druge polovice oziroma sedemdesetih let 19. stoletja naprej v arhivu loške

Spital, Spodnji trg (upr. zgradba)

občine.⁵ V Klobovsovi ulici št. 7 je lastnica zamenjala lesene stene v prvem nadstropju šele leta 1937. Pri sosedu Robarju (Klobovsova 8) so zamenjali lesene stene in sezidali požarni zid že leta 1898. Pri Košeninu (Klobovsova 10) so leta 1886 ometali do takrat leseno hišo! Pri Frankovcu (Klobovsova 12) je lastnik zamenjal leseno nadstropje z zidanim leta 1906; leta 1840 je bila po opisu v zemljiški knjigi ta hiša še pritlična.

Na Placu lesenih prezidav ne omenjajo. Nadzidave so verjetno delali že med leti 1840—1870, vendar se nam načrti niso ohranili. Premaskiranje srednjeveške osnove pa je na Placu pozneje doživela prenekatera hiša in so načrti teh veleadaptacij znani.

Na Lontrku pri Škrpinu (Spodnji trg 26) je leta 1873 gospodar zaprosil za zamenjavo lesenega nadstropja. Leta 1929 so pri Korlčku (Spodnji trg 23) zamenjali lesene hišne stene v celoti. Na drugi strani Lontrka je zamenjal leseno nadstropje leta 1886 usnjar Šubic (Spodnji trg 18). Leta 1888 je zamenjal nadstropje sosed Planina — sedaj Blažev Pepe (Spodnji trg 15). Velikokrat se v načrtih omenjajo le zamenjave posameznih lesenih sten v kuhinji, kamri, na veži, zamenjava lesene kamre itd. Zanimivo je, da se nam ostanki lesene gradnje koncentrirajo v posameznih delih mesta: v Klobovsovi ulici in v južnem delu Lontrka, kar je tudi historično in sociološko pogojeno in sta že pred časom dokazala I. Sedej⁶ in C. Avgustin; arhiv pa njune ugotovitve potrjuje. Še bolj natančna sistematična analiza načrtov adaptacij pa bi prinesla seveda še boljše rezultate.

Zidanih dimnikov še v drugi polovici 19. stoletja celo na Placu še ni bilo vseh pri vsaki hiši. Leta 1886 je npr. Stalanik na Lontrku (Spodnji trg 33) zaprosil za dovoljenje za nov zidan dimnik, ker ga sploh še ni imel. Konec stoletja je v načrtih tudi veliko prošenj za zidavo požarnih zidov med hiša-

Pri Robarju, Klobovsova ulica

mi, ki ponekod še danes niso zgrajeni v celoti. Pokojni stavbni mojster Franc Žontar mi je pripovedoval, da so se kot otroci pred prvo svetovno vojno lovili po podstrešjih na Lontrku tako, da so pri Lavdanu (Spodnji trg 19) prišli na podstrešje, pri Žebjarju (Spodnji trg 11) pa so spet pritekli na cesto. Strehe pa so bile okrog leta 1340 še vse krite s skodlami, razen petih izjem v celém Mestu (na Placu in na Lontrku).⁷

Avguštinov članek pravi, da so dvoriščne strani hiš na Lontrku opremljene z lesenimi ganki: *Zdi se, da je leseni hodnik nekaj predhodnik, v manj premožnih hišah pa prav nadomestilo, oblikovno bogatejšega arkadnega hodnika.*⁸ Lontrški gank in arkadni hodnik v hišah na Placu sta verjetno različnega nastanka. Arkadni hodnik na Placu je poglavje zase in ga tu ne bi načnjali.

Drugače pa je z lesenimi ganki na Lontrku. Na Sopotniški sliki je gankov še malo, ker zanje še ni bilo potrebe, saj je bil življenjski »standard« še precej nizek. Gank je bil res večnamenski prostor, predvsem pokrit pred dežjem. Bil pa je povezovalni element s tistimi pritiklinami, o katerih neradi govorimo — s straniščem, ki se je počasi (od 18. stoletja dalje) približevalo stavbi, ostalo pa je še vedno kot samostojna edikula izven ostalih stanovanjskih prostorov. Stranišča in ganki so bili tudi pri zidanih hišah v Klobovsovi ulici, na Lontrku ter sklopu hiš okrog cerkve, v glavnem v leseni izvedbi. Gankov je na Lontrku še nekaj ohranjenih prav starih — lesenih, stranišča pa so na

veliko obnavljali v zidani izvedbi že od konca prejšnjega stoletja naprej. Zadnje čase tudi lesene ganke zamenjujejo z betonskimi ploščami in železnimi ograjami, stranišča pa so se dokončno preselila v stavbo samo in iz razmestitve vidimo, da so zadnji element (razen garaž), ki so prišli v stavbo. Stara lesena stranišča na koncu gankov so bila sorazmerno velika, kar so mi starejši Ločani, neodvisno drug od drugega, razložili s tem, da so se v straniščih umivali, ker je bila osebna higiena v pretekli dobi posebna skrivnost za v »sekret«. V predmestjih pa je bil lesen gank s stopnicami pogosto tudi vertikalni povezovalni element.

Še nekaj bi rad povedal, pa ne več o temi lesenega gradiva, ampak o terminu meščanska arhitektura. J. Sedej ugotavlja v že omenjenem članku za Lontrk kmečko-ljudski element in pravi, da o meščanski arhitekturi v primeru Lontrka ne moremo govoriti. Podobno bi lahko rekli za hiše v Klovovsovi ulici (nekatero) in za nekaj hiš ob cerkvi nad Selščico. Meščanski element pa bi še naprej lahko razčlenili v meščanskega v ožjem smislu besede (posvetniki, trgovci, obrtniki) in na gosposkega (plemstvo, duhovščina). Tako bi bilo boljše govoriti o mestni arhitekturi v Loki. Na tem mestu ne bi polemizirali o gospodih in plemičih 18. stoletja glede na staro srednjeveško plemstvo. Ti novi gospodi so izhajali največkrat iz prav profanih razmer (trgovci, kmetje), vendar so prav gotovo težje prišli do »dominusa« kot današnji pesniki do »poeta«. Ko pa so postali gosposki, so prav gotovo tudi del svojih prejšnjih navad spremenili in so se mogoče ukvarjali še s čim drugim kot samo s kupčijo (posluh za umetnost?). Veliko stavb na Placu je bilo ob koncu 18. stoletja, ko so hiše že oštevilčene in se dajo lastniki lokalizirati, v njihovih rokah. Primeri — hiše z erkerji, fasadnimi pomoli:

Drogerija Centromerkur (Mestni trg 19), last mestne občine po zapisniku realitet 1789.

TVD Partizan (Mestni trg 16), dokumentiran erker; lastnik je bil Feliks Anton Radovič, mestni predstojnik in sodnik.

Žigonova hiša (Mestni trg 15); podatki so ohranjeni šele od prve polovice 19. stoletja dalje (priv. lastnina).

Zofkežova hiša (Mestni trg 3); lastnika duhovnika Valentin Notar in za njim Andrej Prevodnik.

Homanova hiša — oba dela (Mestni trg 2 in Cankarjev trg 13); last Ignaca Antona Prennerja, protipisarja.

Krona (Mestni trg 32), dokumentiran erker; Matija Starman. Na Lontrku se za vse take stavbe omenjajo le obrtniki kot lastniki, vendar so podatki šele za 19. stoletje.

Še druge markantne stavbe na Placu:

Ješetova hiša (Mestni trg 11); last Jurija pl. Jenkensheima.

Flisova hiša (Mestni trg 8), gosposčinska last.

Staro župnišče (Mestni trg 38); last Janeza Tomaža Jugovica in pozneje Ignaca Antona Prennerja.

Kamra (Mestni trg 33); Feliks Anton Radovič, župan.

Kasarna (Blaževa 10), rodbina Cebal.⁹

Vse te ljudi poznamo iz Blaznikove zgodovine in vemo, kaj so ob svojem času pomenili. Če bi imeli podatke, ki se dajo lokalizirati še za nazaj, bi mogoče odkrili še več loških »gospodov«, kot se imenujejo v matrikah zaradi razlike od ostalih meščanov. Kot imenitni gospodje z dvojnimi imeni (Ignac

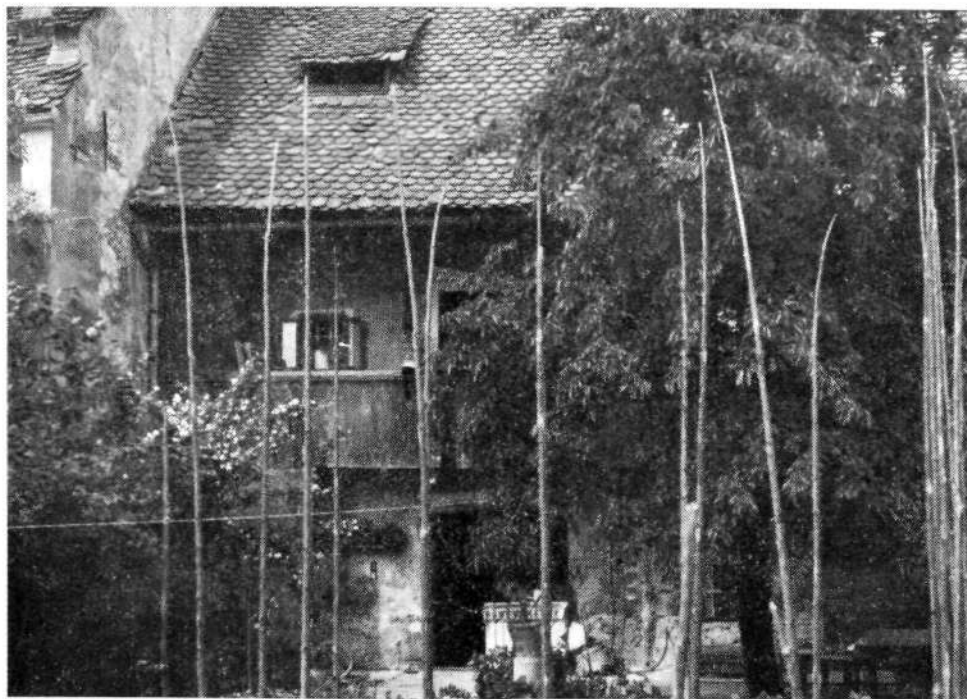
Pri Telbanu, Klobovsova ulica

Anton...) so se gotovo bolj ukvarjali z videzom svojih hiš kot drugi meščani, tako da ta moment pri raziskavi loške meščanske arhitekture (bolje mestne) ne bo kazalo prezreti. Seveda ti zgoraj omenjeni gospodje niso zidali loških hiš, ampak njih predniki (ne vedno po krvi), ki jih je moralo precej stanovati v Loki. Plemiške družine so bile včasih številne, vendar je družinsko imetje (včasih tudi fidejkomisarično omejeno), naslovi in čast pripadla v glavnem le enemu, za druge otroke pa so morali najti bolj »meščanske« rodbinske zveze, dote pa so se dale dobro porabiti pri graščini ali pri hiši v mestu.

Še en problem me muči: namreč pavšalne trditve o delitvi Ločanov na trgovce in obrtnike, s tem da so na Lontrku bolj obrtniki, ki so se ukvarjali tudi s kmetijstvom. Osiromašenje na Lontrku po požaru 1698 je bilo res veliko, saj v poročilu iz leta 1699 govorijo, da bi bilo za obnovo treba 30–40 let. Še leta 1729 se omenjajo posamezna pogorišča.¹⁰ Vendar agrarizacija na Lontrku ni bila v zvezi samo s požarom. Posestnik je bil poklic. Hiša je bila v prejšnjih časih tako zagotovilo, kot je danes pokojnina (slaba primera). Ločani so se ukvarjali z raznimi poklici, stanu primerno. Vsi pa so po malem kmetovali, saj so v tem videli materialno bit. Dober gospodar ima posejanega »vse sorte«. Če eno stvar ujma vzame, pa druga ostane. F. Planina je zapisal: *Kadar gredo loški kmetje na polje, ni nobenega meščana doma.*¹¹ V samem mestnem predelu znotraj obzidja se še okrog leta 1840 omenja v 52 primerih hlev pri hiši. Na Placu so potrebovali tudi drugo živino, konje za praktične potrebe (trgovske, jezdne) pa tudi za luksuz (kočije). Ko so leta 1789 (leto francoske

revolucije — tega leta so dobili tudi dovoljenje za podiranje mestnega obzidja in vrat) delili srensko zemljo okoli Loke, v Hrastnici, v Bodoveljski grapi, Za gradom in drugje, je približno enak delež dobila vsaka hiša, ne glede na lastnika in je šele zgodnji kapitalizem v 19. stoletju pomešal te gozdne deleže, ki so se pri lontrških hišah ponekod še ohranili do danes. M. Verbič je v že omenjenem članku v Kroniki dokazala, da sta se s kmetijstvom v celi katastralni občini ukvarjali 302 družini, izključno z obrtjo pa 106 družin, kar kaže, da so meščani tudi kmetovali, saj je od vasi pod mesto spadala le vas Vincarje s 5 hubami, vse druge agrarne družine pa so spadale pod predmestja, in seveda v mesto samo. *Meščani imajo v lasti po eno, dve ali tri zemljiške parcele, kdor pa nima nobene, vzame od raznih cerkva v najem njive in travnike.*¹² Študija o zemljiški posesti mestnih prebivalcev bolj za nazaj bi dala verjetno še zanimivejši odgovor.

Res pa je, da je bil »Plac« pojem, kar vsekakor kaže tudi na pomembnost njegovih prebivalcev. Zanimiva je življenjska pot nekaterih Ločanov, ki so jo iz anonimnosti nekje v okolici nadaljevali v predmestjih in zaključili v Mestu — na Placu. Za 19. stoletje je lep primer Jurij Guzelj, o katerem je bilo že veliko napisanega.¹³ Tudi družina Planina je začela v Karlovcu, nadaljevala na Lontrku in končno pristala v Mestu (v Nunski ulici). Navedel bi lahko še več takih primerov. Prehod na boljše v okviru Mesta samega pa je bil seveda vezan na ekonomsko osnovo. Mestni slikar Janez Anton Tušek¹⁴ se je kljub pomembnosti vse življenje moral zadovoljiti s skromno hišo na Lontrku — danes Spodnji trg 3.

Pri Zebjarju, Spodnji trg

Hotel sem povedati, da je hiša tudi odraz njenega lastnika in moramo stavbne elemente iskati tudi v tej smeri. Agrarna dejavnost pa na socialno razlikovanje med Placom in Lontrkom, ki se kaže tudi v tipu arhitekture, ni toliko vplivala, in jo moramo iskati še v srednjeveški strukturi mesta.

Opombe

1. D. Gorišek, Potovanje iz Furlanije preko Poljanske doline v Škofjo Loko leta 1486 (izvleček iz potnega dnevnika Paola Santonina), *Loški razgledi* 3, 1956, 275 ss. — 2. F. Štukl, Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, *Loški razgledi* 19, 1972, 131 ss. — 3. M. Verbič, Škofja Loka v luči cenitve katastralnega dohodka leta 1827 in 1830, *Kronika* 1969, št. 3, 161 ss. — 4. Lagerbuch des Stadtdominiums Lack I, Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), oddelek v Škofji Loki. — 5. ZAL, oddelek v Škofji Loki, Občina Škofja Loka 1851 (1799)—1941, fasc. 106—109 (načrti za Mesto). — 6. I. Sedej, Kmečko stavbarstvo in problem arhitekture na Spodnjem trgu v Škofji Loki, *Loški razgledi* 11, 1964, 62 ss. — 7. Glej op. 2. — 8. C. Avguštin, *Loški razgledi* 25, 1978, 76. — 9. F. Štukl, Knjiga hiš za Škofjo Loko in predmestja, Rokopis v ZAL, oddelek v Škofji Loki. — 10. P. Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo* (973—1803), Škofja Loka 1973, 314. — 11. F. Planina, Škofja Loka v začetku tega stoletja (Spomini iz otroških let), *Loški razgledi* 19, 1972, 143 ss. — 12. M. Verbič, *Kronika*, 1969, št. 3, 163. — 13. F. Štukl, Historiat stavbe občinske skupščine v Škofji Loki, *Loški razgledi* 25, 1978, 79 ss; isti, Knjiga hiš za Škofjo Loko in predmestja, rokopis v ZAL, oddelek v Škofji Loki. — 14. F. Štukl, Slikar Janez Anton Tušek (1725—1798), *Loški razgledi* 20, 1973, 147 ss.

Zusammenfassung

DIE BÜRGERLICHE ARCHITEKTUR VON ŠKOFJA LOKA MIT BESONDERER RÜCKSICHT AUF IHREN HOLZBAUSTOFF UND DIESBEZÜGLICHE ERWÄGUNGEN

Im Zusammenhang mit der Abhandlung C. Avguštins »Holz als Baustoff der bürgerlichen Architektur von Škofja Loka« (*Loški razgledi* 25, 1978, 73—78) versucht der Autor seine Ergebnisse archivalisch zu belegen. Die Archivalien ergeben daselbe Resultat. Die Holzarchitektur erhielt sich in Škofja Loka am längsten im südlichen Abschnitt des Lontrk (Unterer Platz), in der Klobovsgasse und bei der Häusergruppe oberhalb der Selščica bei der Kirche. Der Ausdruck bürgerliche Architektur trifft nicht vollauf zu, deshalb werden wir sie besser als städtische Architektur bezeichnen, da ja der Lontrk einen ausgeprägt bäuerlich-volkstümlichen Typus aufweist, den wir auch in der Klobovsgasse und bei einigen Häusern bei der Kirche ausmachen können. Der hölzerne Gang ist wahrscheinlich als Verbindungselement mit dem Klosett entstanden, das sich somit dem Hausbau als selbstständiger Gebäudeteil am Ende des Ganges genähert hat; der Gang hat hier eine andere Entwicklung durchgemacht als der Arkadengang in den Häusern des Hauptplatzes.

Bei den Häusern des Hauptplatzes ist das Element des Eigentümers, Bauherrn und Adaptors zu berücksichtigen, der in der Stadt (nachweislich für das Ende des 18. Jahrhunderts) oftmals ein Edelmann war. Daher sind auch die Bauelemente und diesbezügliche Anregungen in dieser Richtung — auch rückläufig — in Betracht zu nehmen. Das streng bürgerliche Element vermindert den Charakter dieser Bauten besonders in späterer Zeit höchstens in beschränktem Maße.

Den bäuerlich-volkstümlichen Typus der Bauten dürfen wir nicht nur aus der Pauperisierung des Lontrks nach dem Brande 1698 ableiten, er ist vielmehr sozial in weiterem Sinne zu beurteilen, und zwar aus der wirtschaftlichen Leistungsfähigkeit, die auf dem Lontrk anders war als auf dem Hauptplatz. Die landwirtschaftliche Tätigkeit selbst hatte jedoch für den bäuerlich-volkstümlichen Typus keine besondere Bedeutung, da sie ja von allen städtischen Einwohnern gemeinsam betrieben wurde, sowohl von jenen des Lontrks als jenen des Hauptplatzes.